

در حاشیه مشاعر ملا صدرا

از میان انبوه آثار و تصنیفات **صدرالمتألهین شیرازی**، رساله مشاعر، از دیرباز مورد توجه و اقبال خاص صاحب نظران بوده است و از شرح و حاشیه‌های بسیار برخوردار شده. در این مقال، فهرستی از شرح و حاشیه‌نویسان مشاعر بقلم می‌آید. با آن که در این ابواب، رعایت ترتیب تاریخی مرسوم و مقبول است چون در اینجا منظور ورود به مباحث تاریخی نیست و بنا بر اختصار تام داریم، نام شرح و حاشیه‌نویسان به ترتیب الفبائی مذکور می‌افتد:

۱ - **شیخ احمد احسائی**. در مقام ابطال عقائد صدرا شرحی بر مشاعر و نیز شرحی تفصیلی بر عرشیه نوشته است که مقبولیتی نزد خواص نیافته است. پروفیسور **هانری کربن** این شرح را پسندیده است و ستوده (۱) اما **آخوند ملا اسماعیل اصفهانی** آن را جرح خوانده است و با شیخ نسبت ناآشنائی به اصطلاحات و مبانی قوم داده. نظریه تلویحی مرحوم **میرزا طاهر قنکابنی** که هنگام اشارت به شرح احسائی او را با وصف «فقیه فاضل» یاد کرده است نیز حاکی از اعتقاد او به کم‌اطلاعی شیخ از اصول و مبانی حکمت است (۲)

۲ - **مولی احمد اردکانی**. دوبار بر مشاعر حاشیه نگاشته است یک بار در زمان حیات استاد خویش «**مصطفی العلماء**» و بار دیگر پس از مرگ استاد. حاشیه‌اخیر در حواشی مشاعر چاپ تهران طبع شده است و از حاشیه نخستین او مسمی به نورالبصائر نسخه‌ی در کتابخانه مجلس شورای ملی موجود است (۳)

۳ - **سید جلال الدین آشتیانی**. مشروح تقریرات او در دانشکده الهیات دانشگاه مشهد به نام «هستی از نظر فلسفه و عرفان» بصورت Text book طبع رسیده است و چنان که در مقدمه کتاب آمده: «رساله‌ی است مشتمل بر امهات مباحث وجود که بر طبق مشاعر فیلسوف ربانی **صدرالحکماء** اعلی الله قدره تصنیف شده است» (۴)

۴ - **آخوند ملا اسماعیل اصفهانی**. پس از شرح احسائی در مقام شرح مشاعر و رد شبهات شیخ احسائی بر آمد و شرح او نیز به چاپ رسیده است.

* آقای سید حسن امین

۵ - سید حسن امین . شرحی مختصر است از مشاعر به پارسی که بنام « برداشتی از مشاعر ملاصدرا » در تهران چاپ شده است (۵)

۶ - شیخ محمد تنکابنی . او را بر مشاعر حاشیتی ست که در چاپ سنگی شیخ احمد شیرازی آمده است .

۷ - میرزا ابوالحسن جلوه . حواشی این استاد نیز بر مشاعر در نسخه چاپ شیخ احمد شیرازی نقل شده است .

۸ - شیخ احمد شیرازی که چاپ سنگی نوع کتب حکمی مرهون همت اوست بهنگام طبع مشاعر ، گه گاه خود نیز چیزی بر رسم حاشیه نویسی در هامش کتاب افزوده است .

۹ - بدیع الملک عماد الدوله . از فرزند زادگان فتحعلیشاه قاجار ، مشاعر را نزد آقا

میرزا علی اکبر مدرس یزدی خوانده است و از تقریرات استاد کنابی بنام « عماد الحکمه » پرداخته که همراه متن مشاعر و ترجمه فرانسوی آن وسیله پروفیسور کرین نشر شده است .

۱۰ - حاج ملاجعفر لاهیجانی . او را شرحی است مفصل که بنام « شرح رساله مشاعر » با تعلیق و تصحیح مقدمه سید جلال الدین آشتیانی در مشهد بطبع رسیده است .

۱۱ - شرحی است « نقض المشاعر » نام در رد و نقض مشاعر اثر یکتا از فضلای مازندران نوشته ۱۲۱۸ هجری . (۶)

۱۲ - آخوند ملاعلی نوری . حواشی او بر مشاعر نیز در نسخه چاپ شیرازی ضبط است

۱۳ - ترجمه فارسی مشاعر که به خامه یکتا از مدرسان دانشکده ادبیات دانشگاه اصفهان بمناسبت چهارصدمین سال تولد ملاصدرا ترجمه و چاپ شده است .

دانشگاه لندن - مه ۱۹۷۶

منابع و مآخذ

- ۱ - پرفیسور هانری کرین ، مشاعر ، چاپ انستیتو ایران و فرانسه ، تهران ، ۱۳۴۲ ، پیش گفتار .
- ۲ - میرزا طاهر تنکابنی (محمد طاهر الطبرسی) . فرهنگ ایران زمین ، جلد بیستم ، سال ۱۳۵۳ ، ص ۵۲
- ۳ - عبدالحسین حائری ، فهرست کتابخانه مجلس ، ج ۵ ، تهران ۱۳۴۵ ، ص ۲۰۰ - ۱۹۸
- ۴ - سید جلال الدین آشتیانی ، هستی از نظر فلسفه و عرفان ، چاپ خراسان ، تاریخ چاپ ندارد ، ناشر صدوق ، ص ۲
- ۵ - سید حسن امین ، برداشتی از مشاعر ملاصدرا ، تهران ، ۱۳۵۱ ، کانون انتشارات عابدی ، ۱۹۲ صفحه .
- ۶ - حسب اطلاع آقای منوچهر صدوقی